

چکیده

کوهستانی و محاط به خشکه بودن و هم‌چنان وابستگی ترانزیتی چالش‌های است که افغانستان را وا داشت تا در پی ایجاد راه جدید جهت فایق آمدن به چالش‌های ترانزیتی و تجارتي بر آید. این امر باعث شد که افغانستان طرح راه لاجورد که کشور را از طریق ترکمنستان، آذربایجان و گرجستان به دریای سیاه و بعد با عبور از ترکیه به آب‌های آزاد وصل می‌کند، پیشنهاد نماید. این طرح افغانستان با توجه به ظرفیت‌های تاریخی در امر ترانزیت و موقعیت جغرافیایی که داشت مورد استقبال کشورهای ذیدخل قرار گرفت. افغانستان با افتتاح و بهره‌برداری از این پروژه حیاتی محراق تبادل کالاهای تجارتي شده و کشورهای عضو آن همکاری‌های خویش را در سطوح ملی و بین‌المللی آغاز نمودند. طرح و عملی شدن پروژه راه لاجورد مالکیت افغان‌ها بوده و می‌توان از آن بیشتر بهره برد. بنابراین، افغانستان یکی از مهم‌ترین بازیگران منطقه‌ای در امر ترانزیت کالا و تبادل تمدن، دانش و فرهنگ‌ها عرض اندام نموده و نقش مرکزی و تاریخی خود را به عنوان تلاقی فرهنگ‌ها ایفا و از این منظر منافع کلان اقتصادی را نصیب خواهد شد. در صورتیکه این طرح مطابق به مفادات توافقنامه عملی گردد تمام کشورهای که در این مسیر قرار دارند از لحاظ اقتصادی رشد سریع نموده و بزودی به شاخص‌های توسعه پایدار دست خواهند یافت.

۱- مقدمه

افغانستان کشوری است کوهستانی که در قلب قاره آسیا موقعیت دارد و محاط به خشکه می‌باشد. این کشور از نظر جغرافیایی در نیم کره شمالی، نیم کره شرقی و در محدوده آسیای میانه موقعیت داشته، به سه منطقه کاملاً متمایز از یک دیگر دسته بندی شده که کوه‌های مرتفع و لا‌مزروع در مرکز، دشت‌های زارع و قابل استفاده در شمال، جنوب و جنوب شرق و فلات جنوب غربی آن بیشتر بیابانی و خشک اند (Britannica, 2014). افغانستان در دوران باستانی، کانون اصلی جاده ابریشم بوده که مناظر طبیعی و زیبایی‌های این کشور توجه گردشگران، مهاجران و تجارت پیشه‌ها را به خود جلب می‌نمود. یافته‌های باستان‌شناسان نشان می‌دهد که در این کشور، انسان‌ها تا بیش از ۵۰ هزار سال قبل از میلاد مسیح زندگی داشته که تمدن‌های آن در طول مسیرهای کابل - بامیان، در دره غوربند، دره شکاری، بلوله، کابل - جلال‌آباد، کابل - هرات، کابل - بلخ و در اکثر نقاط افغانستان می‌توان بقایای آن را مشاهده کرد. حمل و نقل و ارتباطات در حال حاضر از مباحث کلیدی در معاملات تجاری ملی و بین‌المللی محسوب می‌شود. رونق استفاده از ابزار و تجهیزات عصری حمل و نقل در ارتباطات تجارتي میان انسان‌ها بسیار موثر

بوده و نقش فوق العاده در توسعه زیربناها دارد. موقعیت جغرافیایی کشورهای نقش موثر در توسعه تجارت خارجی داشته که افغانستان از این منظر تأثیرات عمده‌ای در ترانزیت امتعه و کالاها در ادوار مختلف تاریخی از مسیرهای راه مروارید، راه شاهی و جاده ابریشم داشته اند. این مسیرها به علاوه مبادله کالاهای تجارقی بین دول‌ها، رول عمده را در تبادل دانش و فرهنگ میان تمدن‌های شرق و غرب بازی نموده اند. از آن‌جاییکه افغانستان دارای موقعیت خاص استراتژیک بوده و در چهار راه گذرگاه‌های شرق و غرب، شمال و جنوب دنیا در امر ترانزیت کالا می‌باشد، و هم‌چنان نیازمندی‌ها و دست‌رسی کشورهای آسیای میانه به شبه قاره هند باعث ایجاد یک مسیر کوتاه، کم هزینه و مطمئن ترانزیتی دیگر می‌شود.

موجودیت مشکلات و چالش‌ها افغانستان را گریبان‌گیر فقر نموده و نسبت به سایر کشورها از کاروان سازندگی عقب مانده است. در کنار این مردم این سرزمین از خشک سالی‌ها، عدم توجه کافی به ساخت و ساز زیربناها، عدم دست‌رسی به آب‌های آزاد، مشکلات در مسیر بحر هند و وابستگی به کشورهای همسایه افغانستان را به مشکلات روبرو ساخت. از سوی، کوهستانی و محصور به خشکه بودن این کشور چالش دیگری است که باید تلاش صورت گیرد تا راه‌های ترانزیتی جدیدی برای حل این مشکلات و ارتباط با کشورهای صنعتی و جامعه جهانی پیدا کند.

با توجه به مشکلات فوق، اداره قبلی ابتکار طرح "راه لاجورد" را روی دست گرفت و برای اولین بار در 15 نوامبر 2015م از طرف افغانستان مطرح و در سال 2017م توافقنامه آن توسط وزیران خارجه کشورهای ذیدخل (افغانستان، ترکمنستان، آذربایجان، گرجستان و ترکیه) در هفتمین کنفرانس ریکا (RECCA منعقد عشق‌آباد در پایتخت ترکمنستان به امضاء رسید. این بندر حیاتی در 13 دسامبر 2018م با شعار "ما مردم وصل هستیم" توسط حکومت وقت با حضور داشت نمایندگان کشورهای ذیدخل افتتاح و اولین کاروان انتقالی از تولیدات داخلی افغانستان به مقصد ترکیه و بعد از آن به اروپا حرکت داده شد. راه ترانزیتی لاجورد تولیدات داخلی افغانستان را از دو بندر تجارقی آقینه در فاریاب و تورغون‌دی در هرات از مسیر ترکمنستان، آذربایجان و گرجستان به دریای سیاه و بعد با عبور از ترکیه به آب‌ها آزاد و اروپا می‌رساند. این مسیر قدامت تاریخی دو هزار ساله داشته و بخشی مهمی راه ابریشم است که سنگ‌های قیمتی و لاجورد نایاب بدخشان افغانستان از این مسیر به کشورهای آسیای میانه و اروپا صادر می‌شد (Christin, 2013; Kuchins et al., 2010).

با توجه به ضرورت مبرم جامعه در رابطه به رشد اقتصادی و اهمیت فزاینده بنادر و راه‌های ترانزیتی در

پایداری اقتصاد کشور، لازم است که مجموعه عوامل مؤثر بر ساخت و ساز و استفاده از منابع به وضوح شناسایی شوند تا به موجب آن بتوان سیاست‌گذاری جامع برای توسعه راه‌های ترانزیتی و اقتصادی کشور تدوین نمود. استفاده از بنادر و راه ترانزیتی مانند راه لاجورد، جاده ابریشم، شاهراه واخان - چین، بندر چابهار، دهلیزهای جدید حمل و نقل بین‌المللی چند وجهی (بلاروس - روسیه - قزاقستان - اوزبیکستان - افغانستان - پاکستان) و دهلیز ترانسپورتی - ترانزیتی (افغانستان - تاجیکستان - چین) که بحث روی چگونگی ایجاد آن میان طرفین جریان دارد، دهلیزهای هوایی و سیستم منظم ترانسپورتی داخلی و بین‌المللی از مهم‌ترین مجاری دست یافتن به رشد اقتصاد کشور در برنامه ریزی‌های میان مدت و بلند مدت یک کشور محسوب گردیده و حتی بهره‌وری از این منابع به عنوان عامل ایجاد ثروت واقعی تلقی می‌شود. خلص کلام اینکه؛ احیای راه لاجورد یکی از مهم‌ترین دست‌آوردهای افغانستان بوده که می‌تواند نقش مهمی در جلب و جذب توریسم، انکشاف زیربناها، عدم وابستگی افغانستان به کشورهای همسایه و در نهایت باعث پایداری اقتصاد کشور خواهد شد. در واقع رسیدن به توسعه پایدار نیازمند دورنما در ابعاد مختلف و در سطح مختلف منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی و قرار دادن آن در پلان‌های میان مدت و دراز مدت امور کشور است.

2- جایگاه تاریخی افغانستان از منظر موقعیت ترانزیتی

آن‌طوریکه در فوق تذکر داده شد، افغانستان از جمله کشورهای است که به عنوان پُل ارتباطی میان مراکز تمدن‌ها و فرهنگ‌های چین، هند، بین‌النهرین، سواحل شرقی بحیره مدیترانه، مصر، یونان قدیم و روم باستان نقش حیاتی را در رونق تجارت، آشنایی و تبادل فرهنگ‌ها بازی کرده است (Collins, 2014). این اهمیت استراتژیک بود که محققان اصطلاح چهار راه تلاقی فرهنگ‌ها و مدنیت‌ها را بر این کشور اطلاق و نخستین مرکز سیاسی و فرهنگی افغانستان که در بلخ باستان موقعیت داشت به لقب جوهر شرق نامید. افغانستان با قدامت تاریخی که دارد پنج دوره تمدنی و فرهنگی را که عبارت از دوره تمدن ویدی، تمدن اوستایی، تمدن یونان و باختری، تمدن یونان و بودایی و تمدن اسلامی را شاهد بوده و نقش مهم را در تبادل این تمدن‌ها و فرهنگ‌ها بازی کرده است (Thier & Chopra, 2002) که از آن جمله می‌توان به شاخه‌ها، شعب و مسیر اصلی جاده ابریشم در افغانستان اشاره نمود که در قرن دوم قبل از میلاد به اثر تلاش امپراطوری غربی جهت وصل شرق به غرب به وجود آمده بود (Barratt, 2012; Hansen, 2012; Liu, 2010). هم‌چنان قبل از احداث جاده ابریشم، مسیرهای انتقالی قدیمی در آسیا موجود بود که از طریق آن مراودات تجاری با

کشورهای آن وقت تامین می‌شد، یکی از این راه‌ها، جاده شاهی بود که از بابل آغاز و با گذر از تنگ‌نای زاگروس به کرمان‌شاه رسیده و از آن‌جا به ری می‌رفت و در امتداد جنوبی آن به بلخ امروزی می‌انجامید.

3- اهمیت ملی و بین‌المللی راه لاجورد

در سال‌های اخیر تلاش صورت گرفت تا وابستگی‌های ترانزیتی افغانستان را نسبت به کشورهای همسایه کاهش داده و پلان‌های عملیاتی را جهت دستیابی به مارکیت‌های رو به رشد هند و چین و هم‌چنان بازاریابی تولیدات داخلی افغانستان در اروپا و آسیا طرح و عملی شود. طرح‌های افغانستان مورد استقبال کشورهای منطقه قرار گرفت که نمونه‌های بارز آن افتتاح بندر چابهار، احیای راه ابریشم و سرمایه‌گذاری روی شاخه و شعب این جاده، تلاش برای فعال سازی دهلیزهای حمل و نقل بین‌المللی چند وجهی و دهلیز سه جانبه (افغانستان - تاجیکستان - چین) و بهره‌برداری از دهلیزهای هوای و افتتاح راه لاجورد می‌باشد. افتتاح راه لاجورد وابستگی‌های ترانزیتی افغانستان را کاهش داد و زمینه حمل و نقل اموال تجارتي از این مسیر توسط سرک و خط‌آهن مناسب‌ترین راه تجارتي میان افغانستان، آسیای میانه، قفقاز، بالکان و اروپای مرکزی بوجود آمد. این امر باعث شد که شعار "ما مردم وصل هستیم" با وصل آسیای جنوبی با کشورهای اروپایی از طریق افغانستان تحقق یابد. این مسیر بدلیل ارزان، مصون و کوتاه بودن جهت رسیدن به کشورهای اروپای برای افغانستان از اهمیت ویژه برخوردار است. افغانستان با افتتاح و بهره‌برداری از این پروژه حیاتی محراق تبادل کالاهای تجارتي گردیده و کشورهای عضو آن همکاری و کمک‌های خویش را به منظور رشد، ثبات و توسعه پایدار کشورهای شان در سطوح ملی و بین‌المللی انجام می‌دهند. بنا براین، افغانستان یکی از مهم‌ترین بازیگران منطقه‌ای در امر ترانزیت کالا و تبادل دانش و فرهنگ‌ها عرض اندام نموده و نقش مرکزی و تاریخی خود را به عنوان تلاحی فرهنگ‌ها ایفا و از این منظر منافع کلان اقتصادی را نصیب می‌شود.

4- فرصت‌های بوجود آمده از ایجاد راه لاجورد

با ایجاد راه لاجورد افغانستان فرصت‌های را بدست آورد که در طول عمر سیاسی و اقتصادی این کشور بی‌نظیر است. افغانستان با دیپلوماسی فعال اقتصادی منطوقی و مبتکر ایجاد راه لاجورد می‌تواند از مزایای آن استفاده بیشتر نموده و جهت همگرایی اقتصادی در منطقه یک دست آورد مهم در سطح ملی و بین‌المللی تلقی گردد. در صورت مدیریت فرصت‌های بوجود آمده از این منظر افغانستان می‌تواند سیر صعودی رشد اقتصاد خویش را شاهد بوده و به شاخص‌های توسعه پایدار برسد. این فرصت‌ها عبارتند از:

1- تا نزدیک به دو دهه قبل افغانستان وابستگی ترانزیتی به پاکستان و ایران داشت. به علاوه هزینه بر بودن این مسیرها در امر انتقال اموال تجارتي مصؤنیت لازم را نداشت. این مسیرها در بعضی مواقع دست خوش محدودیت‌های می‌شد که زیان آن را افغانستان بصورت آشکار پرداخت می‌نمود. راه لاجورد این وابستگی را کاهش داده و هزینه انتقال اموال تجارتي را به نصف رسانده است. چون این مسیر از افغانستان شروع تا بندر ترکمن باشی ترکمنستان و نیز از باکوی آذربایجان تا ترکیه جاده‌های خط‌آهن وجود دارد.

2- افغانستان یک کشور باستانی و کوهستانی دارای مناظر بکر طبیعی و تمدن‌های باستانی می‌باشد. از آن‌جاییکه صنعت توریسم کم هزینه و پرمفعت‌ترین صنعت در دنیا امروز محسوب می‌شود؛ ایجاد راه لاجورد زمینه خوبی برای انکشاف صنعت توریسم در افغانستان می‌باشد.

3- بر اساس توافقنامه راه لاجورد هیچ یک از کشورهای که در این مسیر قرار دارند بالای امتعه و اموال افغانستان هیچ نوع تعرفه گمرکی و محدودیت وضع نمی‌کند، و در صورت ترانزیت، لاری‌های افغانستان می‌تواند برای بارگیری و یا تخلیه اموال تجارتي بدون موانع گمرکی داخل هر یک از این کشورها گردد.

4- از سال‌های سال به این طرف کشورهای آسیای میانه و تاز جدا شده از بدنه شوروی سابق با داشتن منابع سرشار طبیعی و انرژی در پی تصاحب بازارهای آسیای جنوبی بود. راه لاجورد فرصت بزرگی را برای این کشورها ایجاد کرده اند تا بتواند انرژی و منابع طبیعی خویش را بصورت مصؤن و کم هزینه به جنوب آسیا انتقال دهد.

5- بهره‌برداری از راه لاجورد باعث خواهد شد که تجارت در سطح ملی و بین‌المللی کشور های این مسیر میان آسیا و اروپا رونق گرفته و باعث رشد اقتصادی آن‌ها شود.

6- ایجاد راه لاجورد زمینه سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی را در افغانستان تسریع بخشیده و باعث اشتراک منافع میان متشبهین و سرمایه‌گذار های افغانستان و کشورهای منطقه به وجود می‌آورد؛ این اشتراک منافع می‌تواند در قسمت اجماع، همگرایی، همکاری و هم‌سوی‌های اقتصادی و سیاسی مفید واقع شود.

6- پیشنهادات

1- سیستم حمل و نقل جاده‌ای و ریلی در کشور پاسخ‌گوی نیاز نبوده باید، بخش های آن باز سازی و یا نو سازی گردد؛

2- به نگرانی‌های شرکای منطقه‌ای این مسیر رسیدگی گردد؛

3- جهت شناسایی فرصت‌ها و چالش‌های راه لاجورد باید تحقیق‌های میدانی انجام شود؛

4- برنامه‌های آگاهی دهی در مورد تبادل فرهنگ‌ها، مزیت‌های اقتصادی و اهمیت بنادر و راه لاجورد داده شود؛

5- موافقتنامه‌های ترانسپورتی - ترانزیتی دوجانبه با کشورهای آذربایجان و جورجیا امضاء گردد؛

7- نتیجه گیری

افغانستان با توجه به اهمیت تاریخی در امر ترانزیت کالا و تبادل تمدن و فرهنگ‌های مختلف از مسیر جاده ابریشم و مطرح کننده‌ای طرح راه لاجورد می‌تواند از مزیت‌های آن در جهت رفع مشکلات ترانزیتی خود بهره‌برد. نتایج تحقیق حاکی از آن است که راه لاجورد کوتاه، مصون و کم هزینه بوده و مسیر مطمئن و قابل دسترس به بحیره کسپین شمرده می‌شود. همکاری‌های منطقه‌ای و ترانزیتی که از بوجود آمدن راه لاجورد میان کشورهای افغانستان، ترکمنستان، آذربایجان، گرجستان و ترکیه بوجود آمده دارای مزیت‌های فراوان می‌باشد. راه لاجورد باعث می‌گردد که افغانستان وابستگی ترانزیتی خویش را کاهش داده و کشورهای ترکمنستان، آذربایجان و گرجستان نیز از وابستگی به روسیه نجات یابند.

راه لاجورد مشوق سرمایه‌گذاری‌های کلان در بخش زیربنا و سیستم منظم حمل و نقل گردیده و در انکشاف صنعت توریسم موثر می‌باشد. کشورهای اروپایی و چین به راه لاجورد افغانستان اهمیت قایل می‌باشد؛ چون دسترسی این کشورها را به منابع انرژی و ذخایر طبیعی کشورهای آسیای میانه آسان می‌سازد.

به باور ترتیب دهنده؛ اگر این طرح بصورت عملی و مطابق توافقنامه آن اجرا و کشورهای منطقه و شامل طرح بتواند تمام مواد مندرج این توافقنامه را بصورت درست تطبیق نماید؛ آن‌گاه این مسیر به یکی از راه‌های اصلی تجارت میان کشورهای آسیای مرکزی، آسیای جنوبی و اروپا تبدیل خواهد شد. با بهره‌برداری این پروژه افغانستان یکی از مهم‌ترین بازیگران منطقه‌ای در امر ترانزیت کالا و تبادل دانش و فرهنگ‌ها عرض اندام نموده و نقش مرکزی و تاریخی خود را به عنوان تلاقی فرهنگ‌ها ایفا و از این منظر منافع کلان اقتصادی را نصیب خواهد شد. زمانیکه این امر تحقق یابد، بدیهی است کشورهای که در این مسیر قرار داشته از لحاظ اقتصادی رشد نموده و به شاخص‌های توسعه پایدار دست می‌یابد.

علی "فرزام"

مدیر عمومی کریدورهای ترانسپورتی